

PROVEN

Indhold

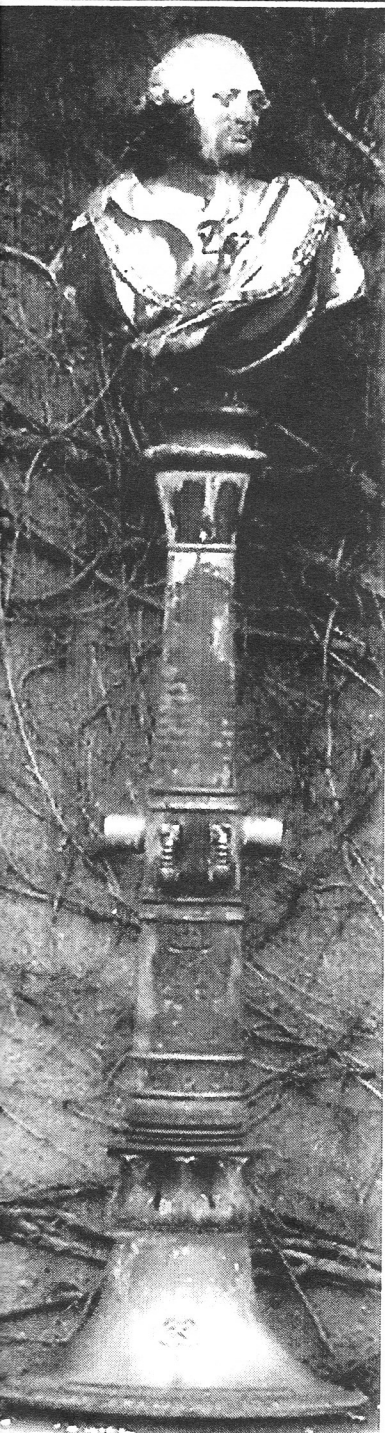
<i>Nyt fra formanden .....</i>	<i>side 02</i>
<i>Hos Jernstøberen og Jorde- moderen.....</i>	<i>side 04</i>
<i>af Jens H. Tiemroth</i>	
<i>Læserindlæg .....</i>	<i>side 13</i>
<i>Hyllingebjergstenen.....</i>	<i>side 14</i>
<i>af Axel Hvidtfeldt</i>	
<i>August Pedersens dagbog....</i>	<i>side 16</i>
<i>Foreningsaktiviteter .....</i>	<i>side 22</i>

*Første bogstav i artiklen om Strø
Herred i Trap Danmark fra 1895.
(tegnet af landskabsarkitekt J.Th.
Hansen).*

*Frederiksværkegnens
Historiske Forening*

1. Årgang nr. 4 - december 2004

Nyt fra foreningen

Bladets navn

Læserne vil måske huske, at vi i det første nummer af *Prøven* efterlyste et andet navn til foreningens medlemsblad. Vi fik i alt tilsendt 12 forslag, men en samlet bestyrelse besluttede efter flere drøftelser, at selvom der var mange gode navne iblandt, var ingen af dem lige "i øjet" og så meget bedre end det navn, bladet allerede har. Da flere af forslagsstillerne desuden udtrykte, at de egentlig syntes, at *Prøven* var et udmærket navn, har vi besluttet at holde fast i dette. Vi takker dog for indsatsen og engagementet hos dem, der tog sig tid til at tænke over et andet navn.

Siden sidst ved formanden

Det er meget glædeligt, at foreningens medlemstal stadig stiger og nu er nået op på 282. Fremmødet til vore arrangementer er endda så tilfredsstillende, at det giver løfte om, at endnu mange flere vil melde sig ind i foreningen og dermed bedre vor økonomi, så vort første års høje og succesrige arrangementsniveau kan holdes.

Foreningens første år er gået godt, og jeg tror, at alle i bestyrelsen vil yde en lige så stor indsats i det kommende år.

For at hverve flere medlemmer udsender vi snart en folder i farver med vore aktiviteter i 2005, men jeg vil også gerne appellere til alle medlemmer om at skaffe bare et nyt medlem hver!

Foruden bestyrelsesmedlemmerne vil jeg også takke Per Erck for hans arbejde med vort medlemsblad og plakater og Jens Henrik Tiemroth for hans hjælp og interesse for foreningen. Samarbejdet med Hundested Historiske Forening gennem Hans Engelund skal også fremhæves.

Foreningens bestyrelse

Formand:

Bengt Sørensen
tlf. nr. 47 92 38 44

Næstformand:

Vibeke Agnild
tlf. nr. 47 72 14 66

Kasserer:

Carl Jensen
tlf. nr. 47 74 93 35

Sekretær:

Christina Ax
tlf. nr. 47 77 26 54
email: fhf@mailme.dk

Øvrige medlemmer:

Ole Friis Jensen
tlf. nr. 47 72 33 93
mobil 61 35 67 37

Jørgen Tved
tlf. nr. 47 77 00 23

Hans Ove Nielsen
tlf. nr. 47 74 92 68

Gurli Jeppesen
tlf. nr. 47 72 36 63

Lonnie Burchardt
tlf. nr. 51 94 94 58

Redaktionen:

Jørgen Tved (ansv.)
Vibeke Agnild
Christina Ax
Lonnie Burchardt

Stof til næste nummer
bedes indsendt snarest.
Læserindlæg er ikke nødven-
digvis udtryk for foreningens
holdning.

Eftertryk till. med kildeang.
Layout: Per Erck
Fr.værk Komm. Eget tryk.
Oplag: 450

ISSN: 1604-0678
Titel: *Prøven*

Vi har haft flere møder med Frederiksværks nye museumsleder Henrik Harnow. Vi har aftalt flere konsultationer med ham for at undgå evt. konkurrence, og vi tror på et fornuftigt samarbejde med Harnow, som er en absolut dygtig, energisk og fornuftig mand. Bare politikerne nu kan leve op til hans visioner. Harnow kommer og fortæller os om sine planer ved mødet i Menighedshjemmet den 19. januar 2005 (se mere side 22). Der bliver også mulighed for at stille spørgsmål.

Et af vore medlemmer, Axel Hvidtfeldt, har udført et stort arbejde for at bevare Hyllingebergstenen i byen (se art. side13-14). Bestyrelsen er meget interesseret i, at dette må lykkes, og vi har nedsat et lille udvalg med Hvidtfeldt som formand. Vi støtter ideen fuldt ud, men kan dog ikke støtte økonomisk. Pengene må søges gennem fonde.

Gennem Effofonden har vi fået penge til et transportabelt mikrofonsystem til brug på byture o.lign., og det takker vi for. Vi håber også, at vi med hjælp fra Jens Henrik Tiemroth kan få opbygget en hjemmeside.

Program for arrangementer 2005 er næsten færdigt, og vi glæder os til at publicere det. Forhåbentlig synes medlemmerne, at det er lige så bredt og spændende, som vi selv gør. Hvis ikke, håber vi at høre fra jer.

Arrangementerne i 2004

Som omtalt har foreningens arrangementer i 2004 været velbesøgte. Turen til Stevns arrangeret af Vibeke og Carl trak fuld bus, og det blev en fin tur rost af mange deltagere. Også turen til Københavns Rådhus og Bymuseum arrangeret af Jørgen var fin og med stort deltagertal endda på en hverdag. Byturen med Herbert Hessner havde mere end 100 deltagere, og det får os til at arrangere tre ture næste år.

Vore 7 foredrag har trukket folk af huse med op til 132 deltagere. Både vi og foredragsholderne har været imponerede. De sidstnævnte synes også, at vi har et flot program. Burchardts foredrag om Stålvalseværket var godt, men måtte nødvendigvis være ret teknisk, og desværre manglede lyden til valseværksfilmen. Gjethusforedraget om kanoner trak fuldt hus og startede med flot kanonafskydning af Dansk Kanonerselskab. Ole Louis Frantzen fra Tøjhusmuseet stod for en fin og flot aften i dette smukke hus, hvor byens liv jo startede. Måske skulle vi besøge Ole Frantzen på hans Tøjhus en dag til opfølgning.

Nu glæder jeg mig til Bjørn Westerbeck Dahls foredrag om Arresøkanalen, som en god afslutning på foreningens første år.

Jeg håber, at vi lever op til medlemmernes forventninger, og gør vi det, håber jeg, at I vil medvirke til at gøre foreningen endnu større. Tak

**ALLE ØNSKES HERMED GLÆDELIG
JUL OG GODT NYTÅR.**

Bengt.

**Ordinær Generalforsamling
Onsdag den 20. april 2005 kl. 19.30
i Menighedshjemmet, Kirkegade 5**

Hos jernstøberen og jordemoderen på Frederiksværk - og hos deres datter Stine

Af *Cand.mag. Jens Henrik Tiemroth*

I Allégade ved åen kunne man i begyndelsen af 1870'erne en gang om ugen iagttage en ung pige, der lyttede med øret ved vejen og pludselig brød ud i sang. Hvorfor skal vi komme nærmere ind på om et øjeblik, først skal den unge pige og hendes familieforhold, som de fleste i dag ville finde usædvanlige, ialt fald blandt etniske danskere, præsenteres.

Jordemoder Karen, f. Andersen (1820-1881) og jernstøber Niels Mathisen (1815-1899). Foto i privat eje.

Den unge pige var født på Frederiksværk i 1852, og hun var døbt Ane Kirstine Hansine i Vinderød kirke som det tredje af i alt syv børn af jernstøber Niels Mathisen og hans hustru Karen, der var jordemoder i byen. Stine, som hun hed i daglig tale, boede som ung pige stadig sammen med sine for-

ældre og nogle af sine søskende i barndomshjemmet Allégade 23-25, selv om hun havde stiftet egen familie. Som sekstenårig var hun blevet forlovet med bagersvend Frederik Mohr, som hun formentlig har mødt i København, hvor hun var tjenestepige. Tre år senere, i 1872, blev parret gift i Vinderød kirke og flyttede ind hos hendes forældre, men Frederik, der havde fået arbejde som bagersvend i Torup, kom kun hjem til resten af familien på sin ugentlige fridag. Både Frederik og Stine havde glimrende sangstemmer, som de elskede at bruge, og de havde aftalt, at han skulle synge på vejen hjem; når hun så hørte sangen, stemte hun i.

Ser man bort fra en kortvarig periode, hvor Stine og Frederik flyttede til Kildebrønde, hvor hans far havde overtaget et bageri, blev hun boende i sit barndomshjem helt til 1889, hvor Frederik nedsatte sig som selvstændig bagermester i Helsingø efter i en årække at have været svend i omegnen. I løbet af disse 17 år fik Stine syv børn, og da husstanden jo også omfattede hendes forældre og nogle af hendes seks søskende, har der været trængsel i jernstøber- og jordemoderhjemmet. Det har krævet andre omgangsformer og en anden omgangstone, end vi kender i dag, men ifølge

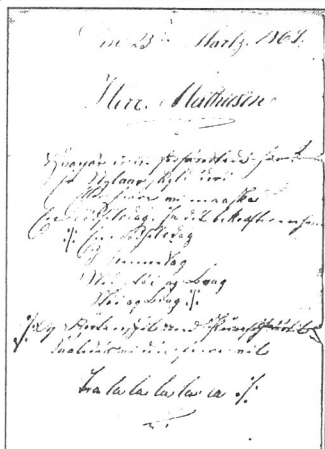
familietraditionen har det ikke behøvet at være kedeligt. Der har været plads til sang og lystighed, hvad den afbildede sang fra Niels Mathisens 54 års fødselsdag også vidner om. Sangen repræsenterer måske ikke den store poesi, men den er underskrevet af „En ven af gemytlighed“ og har utvivlsomt været medvirkende til at sætte stemningen i vejret. Datidens mere formelle omgangstone fremgår af sangens titel „Herr. Mathiesen“ (selv skrev han Mathisen uden e) samtidig med at indholdet er blottet for den personkarakteristik, som vi kender fra nutidens

lejlighedssange, hvor det ofte er en del af morskaben at gå ganske tæt på hovedpersonen.

Rammen om dette livlige familieliv var i følge familietraditionen

Allégade 23-25, fotograferet foråret 2004. Endnu på Niels Mathisens tid var ejendommen formentlig en del af en lang „stenpillebygning“, der var opført 1771-73. Rester af denne bygning findes i huset længst til højre, sidebygningen til smedien på hjørnet af Valseværksgade.

(Ubekendt melodi)

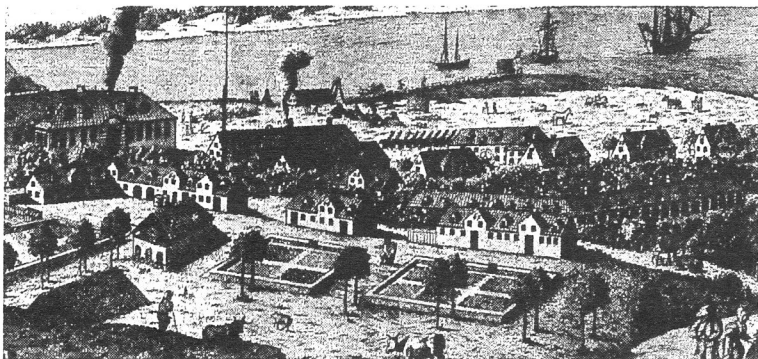
Hvorfor er vi forsamlede her?
 Er nytår skyld deri,
 Eller fejre vi måske
 En fødselsdag, ja, det bekræfter enhver.
 :/: En fødselsdag
 I vennelag
 Med støj og brag
 Støj og brag :/:
 :/: Og kortenspil med punch dertil.
 Således vi den fejre vil.
 Trala la la lala :/:

ejendommen Allégade 23-25, nabo til smedeejendommen på hjørnet af Valseværksgade. Men det kan ikke have været den pæne og nette længebygning, vi kan finde i dag, og som passer så fint ind i omgivelserne. Af „Historiske huse i Frederiksværk“ fremgår, at husene nord for Valseværksgade op mod krudtværket er opført o. 1900 af Krigsministeriet til de ansatte her. Hvornår den sydlige række med Allégade 23-25 så er opført, er vanskeligt at besvare, når man ikke har adgang til samlingerne i Frederiksværk Byarkiv (et problem der i øvrigt også gælder andre oplysninger i denne artikel). Da bygningen ikke er optaget i „Historiske huse

i Frederiksværk“ har man dog lov at gætte på, at den er opført efter Niels Mathisens tid.

Hvis den huslænge, der i dag omfatter Allégade 23-25, er fra

ter blev den dog indrettet til smedeværksteder, hvor bl.a. det gitterværk, som findes uden om Frederik den Femtes rytterstatue på Amalienborg slotsplads, skal

På dette udsnit af Wincklers kendte stik efter tegning af C. A. Lorenzen fra 1773 over Frederiksværk ses „stenpillebygningen“ Allégaden/Valseværksgade til højre midt i billedet. Til venstre ses Gjethuset, hvor De Forenede Jernstøberier drev virksomhed frem til midt i 1970'erne, og som derefter blev genopbygget som kulturhus.

1900'tallet, melder det spørgsmål sig, hvilken bygning der så har været den fysiske ramme om det livlige Mathisen'ske familieliv, og hvor jernstøbereren iflg. familietraditionen absolut skulle have serveret en romtoddy før sengetid?

For at besvare dette spørgsmål skal vi muligvis helt tilbage til Wincklers kendte kobberstik fra 1773 over Frederiksværk. Her ses en lang bygning, som strækker sig fra Allégade nr. 13 og til hjørnet af Valseværksgade, hvor den fortsætter til nr. 9. Vi ved andetstedsfra, at den var opbygget af 17 granitstenspiller i hver facade, samt at den blev opført 1761-63 og i de allerførste år blev anvendt som salpeterjordshytte. Snart ef-

være fremstillet.

Hele værket kom efter Classens død i 1792 i kongefamiliens besiddelse, men med de dårlige økonomiske konjunkturer under og efter englandskrigen og begyndelsen af 1800'tallet var det i stærk tilbagegang. Jernstøberiet blev bortforpagtet i 1816, og det samme skete i 1827 med kobbervalseværket, der var blevet oprettet så sent som i 1805. Mange af de mindre værksteder blev ligeledes bortforpagtet til de mestre, der hidtil havde ledet dem. Vi må dog formode, at nogle af værkstederne langs Allégade er blevet nedlagt, for af en opgørelse fra 1830 fremgår, at stenpillelængen (som den udtrykkeligt benævnes) er beboet af to smedefamilier fra sabel-

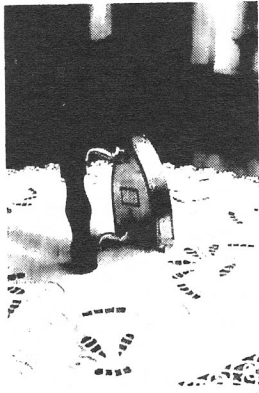
fabrikken, herefter følger et gørtlerværksted og endelig en bolig for jordemoderen, madam Leer. Nærmere studier i Byarkivet vil kunne kaste lys over Niels og Karen Mathisens boligforhold i Frederiksværk, men det er bestemt en nærliggende mulighed, at Karen ved giftermålet i 1840 har overtaget både forgængerens bestilling og bolig. Om der så er tale om den gamle stenpillebygning, eller om den nuværende huslænge har haft endnu en forgænger, opført efter 1830, kan ikke umiddelbart afgøres.

Til gengæld ved vi en del om ægteparret Mathisens baggrund. Niels var født 1815 og gårdmandssøn på den nyudflyttede gård, „Kongens Glæde“ sydøst for Ramløse, som senere blev overtaget af hans ældre bror. Niels har formentlig været ude at tjene nogle år, men fandt som så mange andre karle på den tid, bla. hans yngre bror Peder, beskæftigelse som arbejdsmand på Frederiksværk. Niels kom til byen i 1834 og er åbenbart faldet til, for seks år senere bliver han gift i Vinderød kirke med den knap 20 år gamle Karen, der, som vi har hørt, i ægteskabet med Niels ikke alene selv frembragte en stor børneflok, men også blev jordemoder i byen. Hun var født i sognet og fra sin egen familie ikke uvant med store børneflokke. De var husmænd fra Gillelejekanten og vestpå til Kikhavn og lejlighedsvis også med beskæftigelse i Frederiksværk. Karens far var snedkersvend og husmand på Hanehoved, og hendes morfar, der var født 1739, har hørt blandt de

første krudtværksarbejdere i Frederiksværk.

Da Niels Mathiesen søgte sin lykke som arbejdsmand i 1834 på „Det Frederiksværkske Etablissement“, som dengang var i kongefamiliens eje, var han ude på det rigtige tidspunkt. De elendige økonomiske konjunkturer, der som nævnt havde plaget landet og byen siden englænderkrigene, var ved at vende. I 1826 var den første større danskbyggede dampmaskine fremstillet på Frederiksværk, og i 1832 planlagde man et jernkanonstøberi bl.a. til at erstatte bronzekanoner fra Classens tid med nye af det billigere materiale. Selv om prøverne fra Frederiksværk teknisk set var tilfredsstillende, gik ordren til svenske værker, som kunne tilbyde kanoner og morterer til en billigere pris. Til gengæld blev der produceret betydelige mængder af tilbehør som lavetter, granater og kugler i Frederiksværk i de følgende år, og ikke mindst under treårskrigen 1848-50, hvor de tyske dele af monarkiet søgte at rive sig løs, var der store ordrer på krigsmateriel til værket.

Mere betydningsfuldt på længere sigt var dog den stigende efterspørgsel efter andet jernstøbegods til civil brug som husgeråd (gryder, pander, komfurer mv.), kakkelovne, jernporte og stakitter og et utal af andre varer, hvoraf et udvalg i dag kan ses i Bymuseet. Det er næppe for meget sagt, at jernstøbegods fra midten af 1800'tallet blev modemateriale på samme måde, som plastik blev det hundrede år senere. Baggrunden

Messingstrygejern. Initialerne KDS og AJS står for Karen Hansdatter (1764-1816) og Anders Jensen (1762 -1816), farmor og farfar til Karen Mathisen. Strygejernet tilhører en efterkommer.

skal først og fremmest søges i et økonomisk opsving i landbruget, hvor tekniske reformer og forbedrede afsætningsmuligheder på det engelske marked fra 1830'erne ikke alene skabte efterspørgsel efter støbte staldvinduer og nye landbrugsredskaber af jern, men også øgede købekraften i samfundet, så nye befolkningsgrupper kunne forsynes med håndværks- og industrivarer. Birkely i Kregme er muligvis den bedst bevarede bondegård i landet opført i denne periode.

At den danske stat som nævnt nu fik leveret våben fra Sverige, den gamle arvefjende, til hvem man i 1814 havde måttet afstå Norge, viser mere end så meget andet, at tidligere tiders statscentrede politik, merkantilismen, som selve grundlæggelsen af byen Frederiksværk var udtryk for, var er-

stattet af en ny form for økonomisk politik, liberalismen, hvor staten i mindst muligt omfang skulle gribe ind i det økonomiske liv. Og staten, der efter Frederik den 6.s død havde overtaget hele værket fra kongefamilien, solgte det da også i 1855-57 med undtagelse af krudtværket og nogle tilhørende boliger. Køberen af jern- og metalstøberiet var den københavnske industridrivende, Anker Heegaard, i hvis tjeneste Niels Mathisen kom til at arbejde. Den videre udvikling fremgår af, at værket både i 1840 og 1855 beskæftigede 89 arbejdere, mens dette tal var forøget til 262 i 1872.

Vi har et øjebliksbillede af byen og virksomheden få år efter Heegaards overtagelse af værket. Det var en travl periode. Spørgsmålet om de tyske landsdeles tilhørsforhold til det danske monarki var ikke afgjort med Treårskrigen 1848-1850, og den ene udenrigspolitiske krise afløste den anden i hastig rækkefølge. Til trusselsbilledet hørte, at våbenteknologien var i rivende udvikling, og Anker Heegaard havde derfor fået bestilling på at forny de gamle bronzekanoner og forsyne dem med riffelgange samt på at producere de tilhørende spidsgranater. Illustreret Tidende, datidens førende tidsskrift, var den 18. aug. 1861 på besøg i byen og på værket og kunne berette følgende (citeret efter „Frederiks-Værk 1756-1956“):

Imellem Værket og Fjorden strækker sig en tung og flad sandet Strandbred, hvorfra man har en fortræffelig

Fabrikken set fra kontorbygningen, tegning fra ca. 1840 (efter Carl Christensen: „Frederiksværk“ 1926).

*Udsigt til de høje Banker ovenfor Ky-
sten og til den maleriske lille Skov,
der som en kappe omgiver den lille
Fabriksstad. Men de ydre Skønheder
ved Strandbredden ere ogsaa det hele;
i en blanding af Kulstøv og løst guult
Sand vandrer man her ned til den
storartede Dampskibsbro, der vistnok
i sin slags er den eneste i Danmark og
med Rette en Gjenstand for Byens
stolthed. To Gange om Dagen anløber
Issefjordsdampskibet denne Bro og
medbringer Posten og Besøgende.*

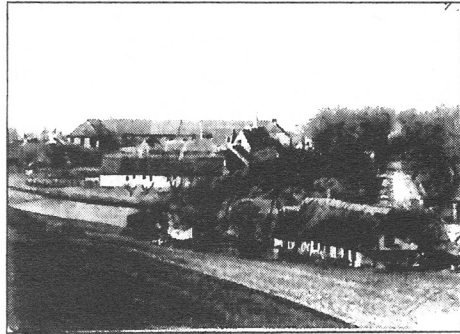
Reporteren var selv kommet
ad denne vej og fortæller videre
om selve værket:

*Nedenfor den norske Bakke
ligger Byens Torv med Jernstøberiet
og Maskinværkstedet, der tidligere li-
gesom Krudtværket og Kobber-
valseværket var Statens Ejendom,
men nu tilhører Anker Heegaard.
Begge Værksteder var vel værd at
bese, både Maskinværkstedet med
sine utallige, bestandigt virksomme
Maskiner, der høvler Staal og drejer
Jern, som var det Træ og Horn; et sær-
deles interessant Arbejde er Behandlin-
gen af Marinens gamle Kanoner, som
her omlægges med svære Jernringe og
udbores til Riffelskyts; det gaar saa
glad og roligt, saa langsomt og saa nøj-
agtigt, at man forbauses over denne Ak-
kuratekse ved et menneskeligt Værk.
Hele dette store Etablissement drives af*

*Arresøens Vandkraft, som
dog til sine Tider maa un-
derstøttes af Damp.*

I 1863, et halvt år før
krigen brød ud, har
Niels Mathisen åben-
bart fået arbejde uden
for Frederiksværk, og
ved sin afrejse modtog

han en gave og en takkeskrivelse
fra de støberiarbejdere på Værket,
for hvem han åbenbart har været
formand eller mester. Ved den
slags skrivelser kan man naturlig-
vis ikke vide, hvor velment ordene
har været følt for hver enkelt un-
derskriver. Således er det i dag, og
således har det måske oven i købet
i højere grad været det dengang,
men skrivelsen bekræfter det ind-
tryk af disciplin, orden og akkura-
tesse, som reporteren fra Illustre-
ret Tidende bemærkede to år tidli-

*Foto af Frederiksværk, taget 1876 fra
Norske Bakke (Frederiksværk Byarkiv).*

Den trefløjede bygning i bag-
grunden er Gjethuset. Bygningens højre
fløj er dækket af fabrikkens inspektør-
bolig, i dag politistation, og foran
inspektørboligen ses Hotel Frederiks-
værk. De øvrige bygninger eksisterer ikke
mere. Vejen til højre i billedet er den nuv.
Torvegade.

gere, og som har været en nødvendighed for en stor (og risikofyldt) industriel arbejdsplads som det Anker Heegaardske Etablissement. I sin helhed lyder skrivelsen således:

Det var med Sorg, at vi har modtaget Budskabet om Deres snarlige afrejse fra Frederiksværk idet vi følte, at vi i Dem tabte en Foresat, der i de Aar De har virket iblant os har vidst at erhverve Dem en Agtelse og Tillid, som kuns kan erhverves ved en saa fuldsommen Rolighed og Besindighed, og ved saa stræng Redelighed, som De under hele Deres Virken her stadigt har udvist.

Det har ikke været noget Strænghedens og Underdanighedens Forhold der har fundet Sted imellem Dem og os, det har været et Forhold grundet på Agtelse og Tillid, der har gjort det saa uendelig lettere for os at opfylde vore Pligter.

De træder nu over i en anden Stilling men vi kunne ikke see Dem drage bort fra os uden at medgive Dem et synligt Tegn paa vor Agtelse og Hengivenhed, idet vi forudsatte at Deres Virksomhed iblandt os ogsaa fra vor Side har været af den Beskaffenhed at De ikke skyer at mindes os i den kommende Tid.

Modtag derfor medfølgende ringe Gave ikke som Løn for, hvad De har været for os, men som et Agtelsens, Erkjendtilighedens og Mindets Tegn.

Idet vi lykønsker Dem til Deres fremtidige Stilling og tillige dem der skal have Dem til Foresat byde vi Dem og Deres Kone vort hjerteligste Levvel!!

Frederiksværk Fabrik 22. juni 1863

På Frederiksværks Støberiarbejdere og egne Vegne

Hvor længe Niels Mathisen har været borte fra Værket, vides ikke, ejheller hvad hans nye ar-

bejde har bestået i, men et kvalificeret gæt er, at han har været forflyttet til Anker Heegaards virksomhed ved Blågård på Nørrebro i København. Under alle omstændigheder må familien være vendt tilbage til Frederiksværk allersest i 1872, hvor datteren Stine, som vi har hørt, bliver gift i Vinderød kirke. To år senere, den 25. februar 1874, tager Niels Mathisens tilværelse en brat vending, da han rammes af en jernplade og må have amputeret den ene fod på sygehuset, der lå i den endnu eksisterende bygning, Vognmagergade 1. Operationen, der skal have været tre timer, foregik uden bedøvelse, og imens fik patienten et viskestykke at bide i. Han lå på sygehuset helt frem til 19. august.

Niels Mathisen var nu fyldt 59 år. Han havde passeret livets Zenith, og selv om han kunne gå med en særlig støvl og støttet til krykker, var hans fremtidige erhvervsmuligheder selvfølgelig begrænsede. I denne situation indsendte han en bønsskrivelse til Finansministeriet med henvisning til sine 23 år i statens tjeneste (før Værket blev solgt til Anker Heegaard), og han opnåede da også en årlig understøttelse. To år senere i 1876 døde den hjemmeboende datter Mathilde af tuberkulose 31 år gammel. Hendes mor Karen, der passede hende, blev selv smittet og døde i 1881.

Begge blev begravet på Vinderød kirkegård, hvor der endnu er bevaret to støbte gravminder efter dem. Som så mange andre former for støbegods slog sådanne gravminder igennem fra 1830'er-

ne, men på grund af vind og vejr og skrotindsamling er kun et fåtal tilbage i dag. Moden kulminerede midt i århundredet, og det er forståeligt, at den gamle jernstøber ville sætte sin datter og kone et sådant minde. De to gravmæler er tydeligvis støbt efter samme model, som vi i dag ikke kender andetstedsfra, og det er nærliggende at antage, at de begge er fremstillet på Værket efter Karens død - måske som fusk for at gøre den gamle invaliderede jernstøber en tjeneste.

Som nævnt i begyndelsen af denne artikel havde datteren Stine boet i barndomshjemmet med sine syv børn stort set siden sit bryllup med Frederik Mohr i 1872. Først da han i 1889 nedsætter sig som bagermester i Helsingø, flytter hun hjemmefra med de tilbageværende børn, og Niels Mathisen, der

nu er 74 år gammel, følger med. Han dør 10 år senere, i 1899, og begravnes på Vinderød kirkegård, men selv om hans to yngste sønner var jernstøbere, kendes ikke noget gravminde for ham. Det kan selvfølgelig være gået tabt, men man kommer unægteligt til at tænke på sangen om Jens Vejmand, hvis liv var fuld af sten, men på sin grav kun fik et simpelt bræt. Denne tekst fra 1905 af Jeppe Aakjær, der med Carl Nielsens melodi blev en landeplage i det følgende årti, rummer måske alligevel den rigtige forklaring. Allerede i slutningen af 1880'erne var de smedede gravminder gået af mode til fordel for gravsten, og det er derfor sandsynligt, at der i 1899 ikke længere fandtes egnede støbemodeler på værket.

Med til historien hører, at Stines mand, Frederik Mohr, med hvem

Støbte gravminder over Birthe Oline Mathilde Mathisen (1845-1876) og Karen Mathisen (1820-1881) på Vinderød kirkegård, fotograferet 2002. Gravminderne, der er 72 cm. høje og formentlig støbt efter Karens død, har tidligere været bemalede og stået på graven, men er nu opsat på den vestre kirkegårds-mur. De er omtalt i Aase Faye: „Danske støbejernskors“ (1888).

hun først fik, hvad vi ville kalde et normalt familieliv i 1889, allerede døde i 1893. Stine, der trods megen modgang synes at have været lidt af et livstykke, hvem sang og lystighed aldrig lå fjernt, drev under de vanskelige forhold forretningen i Helsingøerne videre som brødsalg suppleret med fransk vask og strygning, men flyttede i 1902, i en alder af 50 år med sin yngste søn til Vendsyssel til sin næstældste datter, der var blevet gift med en lærer og skulle have sit første barn. Da familien få år senere flyttede tilbage til Sjælland, nu med tre børn, fulgte Stine med og deltog med liv og lyst i arbejdet med husholdningen og især med pasningen af de efterhånden ni børnebørn, der blev opdraget til den disciplin og nøjsomhed, som var nødvendig i en familie af den størrelse, og som hun kendte så godt fra opdragelsen af sin egen børneflokk, først i forældre-hjemmet i Frederiksværk og siden som bagerenke i Helsingøerne. Som i hendes eget barndomshjem i Frederiksværk var der dog inden for disse rammer også plads til liv og lystighed, som hendes børnebørn mindedes med glæde. Hun døde i 1926, og den datter og svigersøn, som hun var flyttet ind hos, fik senere i deres alderdom den nødvendige hjælp af en ugift datter, som boede i nærheden. Og sine aller-sidste dage kunne Stines datter tilbringe i hjemmet hos en anden af sine døtre, der altså var oldebarn af jernstøber Mathisen og selv havde seks børn. Det var i 1963, inden det moderne velstands- og velfærdssamfund for alvor slog igennem bl.a. med kvin-

ernes indtog på arbejdsmarkedet, og hvor det stadig var almindeligt, at familien tog sig af sine ældre, når man havde mulighed og plads. Det er dette familiemønster, hvor der i flere generationer har været en bedstemor i tæt kontakt med en større børneflokk, som hun har kunnet fortælle om slægtens baggrund ud fra sine egne og sin tids forudsætninger, der er skyld i, at denne historie om jernstøber og jordemoderen i Frederiksværk har kunnet fortælles. Det er sket på grundlag af oplysninger fra en slægtsbog, samlet her i foråret af et tipoldebarn til Karen og Niels Mathisen, og når jeg har haft adgang til dette materiale, skyldes det, at jeg er gift med et andet af tipoldebørnene. Der er således (af grunde som tidligere er nævnt) ikke foretaget selvstændige arkivstudier, som nok ville have kunnet uddybe og korrigere den ene eller den anden faktuelle oplysning, men næppe have forstyrret helhedsbilledet.

Om læseren så vil finde dette helhedsbillede overbevisende er en anden sag. Hver generation skriver som bekendt sin historie, og som det er nævnt i indledningen til denne artikel, er denne historie unægteligt præget af et familiemønster, som har rod i en landbokultur og et industrisamfund, som vi i nogle årtier har været på vej ud af. Det er grundlæggende et familiemønster præget af dyb respekt for den ældre generation og dens meninger, som mange også dengang har følt som snærende, ja måske mere end det, men som har været opfattet som

et menneskeligt grundvilkår på linie med tyngdeloven, med hvilken man som bekendt ikke kan diskutere. At der imidlertid også fandtes sammenhold og ukuelig livsglæde under vanskelige ydre for-

hold, værdier som (med et moderne udtryk) er en efterspurgt vare i dagens individorienterede, postmoderne kultur, kan denne artikel være et eksempel på.

Nogle bemærkninger til et billede fra Ølsted Kirke taget af Willy Abkjær, bragt i Prøven nr. 1.

Kære Willy Abkjær.

På din fototur til Ølsted Kirke har du opdaget nogle bogstaver og et årstal indridset i et par kvadersten af kildekalk på kirkens udvendige nordside. De findes på indfatningen eller karmen til den for længst tilmurede kvindeindgang. Du spørger, hvad der står, og hvis gamle gravsted det eventuelt kan være.

Jeg har kigget i "Danmarks Kirker" i afsnittet om Ølsted Kirke, og her fortæller man meget sparsomt, at i norddørens østkarm er indridset forskellige navne, initialer og årstallet 1607, intet andet.

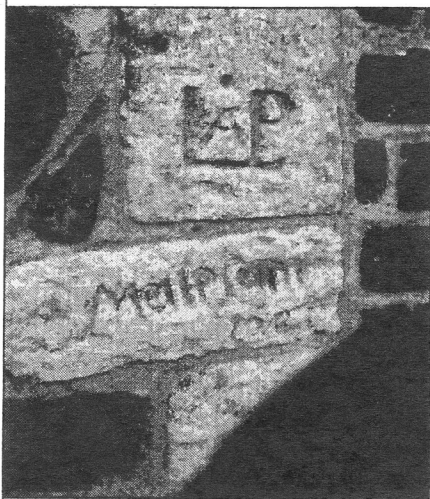
Helt sikkert er der ikke tale om gravsten. Karmstenene er sikkert oprindelige, da de svarer til dem rundt om de tilmurede, højtsiddende romanske vinduer fra kirkens start for godt 800 år siden.

Mit svar må være, at håndværkere, der i 1607 var beskæftiget med arbejder på kirken, har villet markere sig ved at indridse deres navne i den forholdsvis bløde kalksten. Måske har de på dette tidspunkt netop tilmuret norddøren.

Jeg håber, det er et tilfredsstillende svar; det er jo altid svært med de ting, der gennem århundrederne ikke er nedfældet nogen nærmere forklaring på. Heldigt og spændende er det da for eftertiden, at de har noteret årstallet.

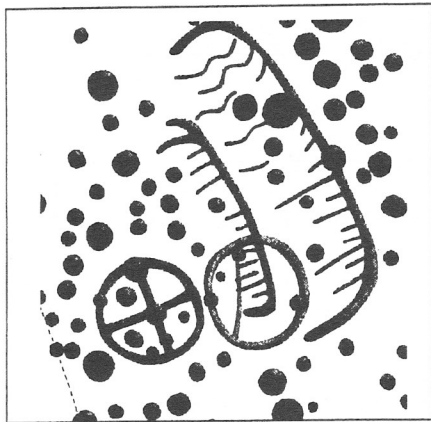
Med venlig hilsen

Carl Jensen

Hyllingebjergstenen tilbage til Frederiksværk ???

Af Axel Hvidtfeldt

Udsnit af Hyllingebjergstenens mange helleristninger.

Den 8 tons tunge Hyllingebjergsten befinder sig for tiden i Jylland. Stenen med dens værdifulde ca. 3000 år gamle helleristninger blev for et par år siden fragtet til stenkonservatoren for at blive restaureret med henblik på en bevaring for eftertiden.

Stenen blev allerede 1980'erne fundet i strandkanten ud for Hyllingebjergklinten ved Liseleje strand. Kraftige storme havde på det tidspunkt forårsaget skred i klinten, hvorved stenen blev afdækket og er ramlet ned. Vore forfædre har sandsynligvis anbragt stenen på toppen af den 28 meter høje klint, hvorfra der er en pragtfuld udsigt ud over Kattegat, og gjort stedet til en bronzealderkultplads.

Stenens helleristninger blev i 1992 fotograferet på stranden af Frederiksværkegnens Museum, men det blev besluttet at flytte

stenen op på toppen af klinten igen for at forhindre havets nedbrydning af helleristningerne. Her blev den atter i 1994 opmålt af lederen af helleristningsmuseet i Tanum i Sverige, men det stod snart klart, at det, der betegnes som nogle af Danmarks rigeste helleristninger, ville forsvinde for altid, hvis de uden jordlagets beskyttelse blev udsat for det danske klima med regn, frost og tøj.

I december 1995 skiftede Hyllingebjergstenen status fra at være et fredet fortidsminde til at være en museumsgenstand under den klare forudsætning, at Frederiksværkegnens Museum sørgede for flytning og opsætning under konserveringsmæssigt forsvarlige forhold. Der blev derfor fundet et midlertidigt hjem til stenen i Gjethuset i Frederiksværk, og fredningen blev ophævet.

Men stenen stod her i vejen for skiftende udstillinger og blev derfor sat i skammekrogen bag nogle skærmvægge for til sidst at blive sendt til Jylland for at blive konserveret. Og her står den så nu.

I mellemtiden er Frederiksværkegnens Museum gået konkurs, og Frederiksværk Kommune har arvet det antikvariske ansvar for Hyllingebjergstenen. Men det nye kommunale museum har, for at opnå statsanerkendelse og dermed tilskudsberettigelse, valgt at satse på Frederiksværks industrihistorie i tiden fra omkring 1700-tallet til i dag. Dermed falder den ca. 3000 år gamle Hyllingebjerg-

sten uden for det kommunale industrimuseums umiddelbare interesseområde. I den situation kan kommunens Børne- og Kulturudvalg med kommunalbestyrelsens godkendelse og mod passende betaling vælge at overføre det arkæologiske ansvar til en nabokommune eller til et andet interesseret statsanerkendt museum. Herved kan Hyllingebjergstenen forsvinde ud af lokalområdet f.eks. til Vikingeskibsmuseet i Roskilde, hvis de da ellers vil have den.

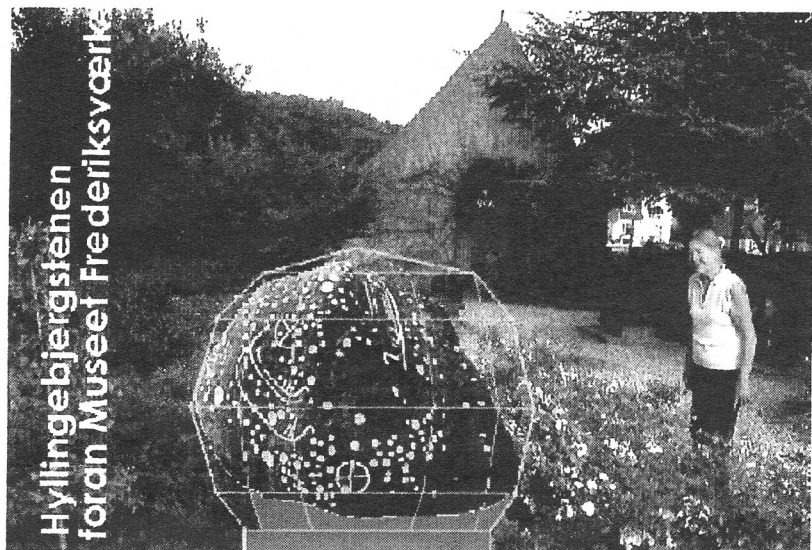
Kulturarvstyrelsen, som har det overordnede ansvar for Danmarks fortidsminder, har imidlertid meddelt, at man foretrækker, at Hyllingebjergstenen udstilles i lokalområdet, hvor den er fundet.

Frederiksværkegnens Historiske Forening har derfor dannet "Hyllingebjergstenens Venner" med det formål at søge stenen bragt tilbage til Frederiksværkegnen og få den udstillet i det offentlige rum i byen, så man ikke

behøver at gå på museum for at blive mindet om, at vore forfædre allerede for ca. 3000 år siden bedrev håndværk, handel og landbrug i lokalområdet. En placering midt i byen i det lille anlæg foran Museet kunne se ud som på billedet nederst på siden.

Stenens 3000 år gamle helleristninger tydeliggøres ved opmaling. Den anbringes i en vandalsikret montre af panserglas og vil være belyst i døgnets mørke timer. Den historie, som helleristningerne fortæller, er normalt gemt væk på et museum, eller også befinder de sig på ret utilgængelige steder. Her har vi en chance for at bringe den danske oldtidshistorie direkte ind i hverdagen for mange af nutidens mennesker.

Tolkningen af Helleristningernes betydning i kulturmæssig sammenhæng har indtil videre været forbeholdt videnskabsfolk.

Smedem. August Pedersens erindringer

I sidste nummer af Prøven fortalte August Pedersen om sin barndom, og hvordan han kom i lære hos en af faderens venner i København. Her fortsætter beretningen om hans ungdomsår og hans dannelsesrejser i Europa.

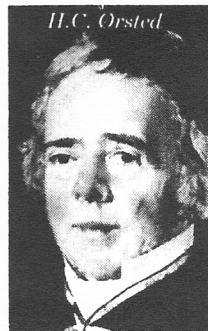
Med ham (vennen Frederik) spadserede jeg, læste bøger, spillede kort og røg tobak i smug, og ved at omgås denne muntre og livsglade familie fik jeg først smag for skuespil, koncerter, musik sang og bøger, så at jeg snart sparede hver skilling, jeg kunne, sammen for at gå på komedie i Det kongelige Teater, der dengang var det eneste, og som stod i sin højeste glans og talte kunstnere som Frydendal, dr. Ryge, C.N. Rosenkilde, Winsløv jun., professor Nielsen, Kircheiner og Phister, eller for om sommeren efter en spadseretur på Frederiksberg at kunne besøge morskabsteatret på Vesterbro, hvor de morsomme casortiske (*Casorti 1749-1820 var italiensk mimer, kom til Danmark og blev meget populær, grundlagde Pjerrot-fremstillingen, som vi stadig ser den på påfugleteatret i Tivoli. PE*) pantomimer opførtes, og hvor de unge smukke danserinder Rosa, Flora og Josephine Levin henrykkede det unge mandlige publikum ved deres henrivende dans og ynde. I forening med min svogers søster, Tharine, lejede jeg også bøger hos en gammel lejebibliotekar Smidt i Lille Grønnegade og sad mangan vinteraften lige til midnat på det iskolde portkammer i Snaregade, hvor jeg logerede, og læste de bedste danske og tyske forfatters, Oehlenschlägers, Ingemanns, Goethes og Schillers m. fl. poetiske og dramatiske værker, samt Walter Scotts og Coopers dengang

så berømte romaner, hvilken læsning i nogen grad opflammede min ungdommelige fantasi og måske også skadede mig, for så vidt som jeg derved fik afsmag for min egentlige og virkelige livsstilling og den mere nøgterne håndværksmæssige og materielle kundskab, flid og arbejdsomhed, hvortil jeg nu engang var bestemt og henvist. Efter næsten 4 års læretid hos hr. Cumann gjorde jeg mit prøve-stykke, der bestod i en sirlig forarbejdet portlås efter egen tegning og konstruktion, som siden blev anbragt for hoveddøren til den mosaiske kirke.

Da jeg havde aflagt flere tilfredsstillende prøver både på min arbejdsdygtighed og færdighed i tegning, var det hr. Cumanns ivrige ønske, at jeg skulle gennemgå den for nylig oprettede Polytekniske Skole, og efter at hr. Cumann havde talt med professorerne

Ursin og Ørsted derom og anbefalet mig på det bedste, blev jeg tilsagt til at møde først hos professor Ursin og siden hos professor H.C. Ørsted. Begge beså og roste

mine arbejder og mine tegninger, men efter at have undersøgt mine

teoretiske kundskaber, erklærede de, at jeg af mangel på tilstrækkelige forkundskaber ikke kunne optages på skolen.

I maj måned 1832 rejste jeg da over Helsingør, hvor jeg besøgte et par af mine ungdomsvenner, Ferd. Reinsholm og Otto Bückling, som her var i købmandslære, tilbage til hjemmet, hvor jeg begyndte at arbejde i min faders værksteder på de dengang bestilte officerskyrasser. Ved at gå guldsmed Poul Agerlin til hånde med at forgylde og forsølve disse kyrasser lærte jeg at forgylde og forsølve alle slags metaller, samt andre tekniske færdigheder, såsom at ætse og forgylde stålarbejder, hvori jeg snart opnåede en temmelig god færdighed.

Af min søster Petra lærte jeg at spille guitar og hengav mig i min fritid meget til læsning, sang, guitar- og violinspil. Med en ung nordmand ved navn Classen-Smith, som havde studeret ved universitetet i Christiania, men ikke fået artium, og som derpå var kommet til Frederiksværk for at lære stål- og jernvarefabrikationen i min faders værksteder, lærte jeg også latin og bragte det her så vidt, at jeg kunne læse Cornelius Nepos og nogle af Horats oder og digte.

Da vi til julen var en del unge mennesker samlede, fik vi lyst til at spille komedie. Til forestillingerne indrettede maler Krøll, som for det meste opholdt sig hos os en del af vinteren, et teater, medens jeg forfattede et lystspil, "Tanten", der var af rent familiært og lokalt indhold, men som udført af søstrene Petra og Line, samt hus-

vennerne Linderup, Krøll og mig dog morede de fordringsløse tilskuere ret godt, og foranledigede mig til at skrive et andet versificeret lystspil i en akt, "De danske i Rom", der blev opført ved næste forestilling. På denne tid skrev jeg også adskillige lyriske og episke smådigte, der imidlertid ligesom komedierne var så umodne, at jeg kun har bevaret nogle af de mindst mådelige af dem i en lille håndskreven samling.

Da nordmanden Smith i foråret 1834 besluttede at forlade Frederiksværk og at rejse til Sverige, overtalte han mig til at gøre rejsen med, hvortil min fader gav sit samtykke, og efter at Smith havde forsynet os med de nødvendige anbefalingskrivelser, rejste jeg i begyndelsen af maj over Helsingør, Helsingborg, Jønkøbing, Vadstena, Motala og Nordköping til Stockholm. Her opholdt vi os i otte dage og besøgte i den tid de betydeligste af stadens mekaniske værksteder, fabrikker og andre seværdigheder samt gjorde en udflugt til det kongelige lystslot "Haga". Af nogle unge svenske herrer, som vi havde gjort bekendtskab med på rejsen til Stockholm, blev vi inviteret til et selskab, hvor det gik så varmt til, at de fleste af de svenske herrer, da vi om aftenen forlod selskabet, blev liggende under bordet eller henslængt på stolene.

Af de danske artillerikaptajner Keyper og Ulstrup, der på samme tid opholdt sig i Stockholm for at indkøbe kanoner, og som vi tilfældigt traf på, blev vi ligeledes inviteret til frokost i det hotel "Garni", hvori de boede.

Fra Stockholm rejste vi over den gamle bispeby Strängnäs til fabriks- og fristaden Eskilstuna. Ved hjælp af nogle af Smith fra kommerseskolegiet i Stockholm erhvervede anbefalinger fik vi straks adgang til de bedste fabrikanter værksteder her, såsom til direktør Montells mekaniske værksted og til rådmænd Helgostrands stål- og jernvarefabrik, i hvilket sidste jeg bl.a. lærte ætsning og forgyldning af stålvarer til en sådan fuldkommenhed, at jeg kunne udføre de fineste prospekter, ornament og inskriptioner på alle slags stålgenstande.

Efter at have tilbragt en både lærerig og selskabelig sommer i Eskilstuna udbrød kolera pludselig i Gothenborg, Jönköping og Örebro, og borgmesteren i Eskilstuna tilkendegav mig derpå, at hvis jeg ikke ville blive i Sverige vinteren over, måtte jeg over hals og hoved løse pas og rejse bort, da der efter 24 timers forløb ikke kunne udstedes noget sundhedspas til nogen rejsende længere.

Den 15. august begiver jeg mig da på hjemrejsen og nåede efter 5 dages anstrengende rejse på de svenske "skjudskarrer", og efter at have gjort en lille omvej for at bese Höganäs og Kullen, i god behold Helsingborg natten mellem den 20. og 21. august 1834. Efter nogle timers ubehagelig karantæne slap jeg dagen efter over med "postpaketten" til Helsingør, hvorfra jeg med returvogn begav mig til Frederiksborg og derfra til fods til Frederiksværk. Kl. 11 om aftenen ankom jeg til mit hjem.

Efteråret tilbragte jeg derpå i

hjemmet, men rejste straks i begyndelsen af året 1835 nogle måneder til København, hvor jeg bl.a. tog undervisning i dans hos de kongelige figuranter Lund og Friis ved Det kongelige Teater samt nogle timers undervisning i violin og fortepianospil hos en violinist Ulrichsen og en pianist Simonsen. Om dagen var jeg i nogen tid beskæftiget med at opsætte og regulere et af hr. Cumann i dennes værksted forfærdiget ur til universitetets store forsamlingsaal, hvorfor jeg erholdt en god dusør.

I sommeren 1835 rejste jeg imidlertid tilbage til hjemmet, hvor jeg forblev sommeren og vinteren over, arbejdede i min faders værksteder, læste meget, skrev adskillige smådigte og lærte mine søstre og deres veninder samt nogle af mine omgangsvener de nyeste francaiser og baldanse, som jeg havde lært i København.

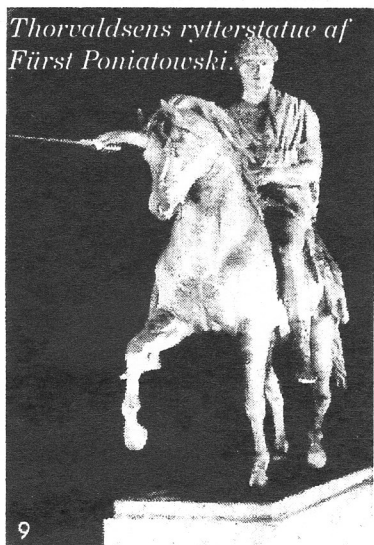
Da min fader imidlertid bestandig drev mig fremad, bestemte jeg mig til at gøre en længere udenlandsrejse og begav mig den 1. maj 1836 med dampskibet Dronning Marie fra København til Stettin. Efter en dags ophold her begav jeg mig med en såkaldt "Gelegenheit" (lukket vogn) og i selskab med en skuespildirektør, hans kone og primadonna over Altdamm, Angermünde og Neustadt til Berlin, hvor jeg tilbragte nogle højst behagelige dage i mine interessante rejsefællers selskab. Ved hjælp af det anbefalingsbrev, jeg havde fra Fr. v. Würden på Frederiksværk, erholdt jeg straks ansættelse i hr. Conrad Freunds store maskinværksted i Berlin, hvor jeg arbejdede et år, udførte flere forskellige

arbejder i maskinfaget og var selv aktiv med at opsætte en 36 hestes dampmaskine i de herrer Heckmann og Raveness store kobber-valseværk udenfor den Hallske Port.

Mens jeg var i Berlin besøgte jeg jævnligt teatrene og kunstsamlingerne og gjorde adskillige udflugter til Charlottenburg, fæstningen Spandau, die Pfaueninsel og Potsdam med sine mange historiske minder om Frederik den Store. Dog behagede det prøjsiske væsen og navnlig berlinerne mig ikke, og efter at jeg havde modtaget et brev med en opfordring fra min ungdomsven Jul. Cumann, som dengang opholdt sig i Wien, om at komme dertil, begav jeg mig den 1. maj 1837 i selskab med en anden dansk maskinarbejder Bentsen på rejsen dertil.

Fra Berlin rejste jeg over Potsdam til Wittenberg, hvor Luther lærte og levede, beså det værelse, hvori

han boede, den kirke, hvori han prædikede, og hans grav. I Leipzig tilbragte jeg en dags tid. Beså bl.a. Auerbachs Kælder og Poniatowskis monument (*statue af Thorvaldsen. PE*). Fra Leipzig rejste jeg med "Gelegenheit" videre til Meissen, hvor jeg beså den berømte porcelænsfabrik. Derfra til Dresden. I Dresden opholdt jeg mig omtrent en 8 dages tid. Her så jeg "*Das grüne Gewölb*" med sine kostbare skatte, beundrede *Rafaels Sixtinske Madonna* og *Correggios* værker i malerisamlingen og overværede også den store og

Sixtinske Madonna. (Maleri af Rafael 1513-14)

pragtfulde messe i den katolske kirke, hvor jeg også så og hørte kastralsangerne synge. Om aftenen vandrede jeg på den dejlige *Brühlske Terrasse* langs med Elbfloden. Efter en uges ophold i Dresden vandrede jeg over den saksiske sommerresidens ind i det saksiske *Svejts*. I værtshuset i *Lohmen* sluttede jeg mig til nogle

andre turister, som engagerede en fører, og med disse vandrede jeg igennem *Ottowalder Grunde* til det såkaldte "*Bastei*", hvorfra man som bekendt overser næsten hele det saksiske Svejts, Königstein og Lillienstein lige til den böhmiske grænse. Fra *Bastei* vandrede jeg over det såkaldte *Amselfall* og ankom hen imod aften igennem *Ulvesvælget* over *Teufelsbrücke* til bjergbyen *Hohenstein*, hvor jeg beså ruinerne af det gamle slot, hvori kong August af Polen holdt den smukke og ulykkelige grevinde Aurora Königsmark fængslet. Dagen efter vandrede jeg over *Brand* og *Schöndau* til *Kuhstall* og derfra over *Prebitsthor* til den lille böhmiske grænseby *Hernitskrechen*, til hvilken jeg ankom om aftenen, og i forbigående for første gang hilste på den hellige *Johannes von Nepomuk*, Böhmens skytspatron, hvis standbillede stod opstillet på byens plads og så vredt ned på den forbigående kætter. Med min rejsefælle Bentsen vandrede jeg den følgende dag videre over grænsebjergene ind i Böhmen til *Tetsehen*, hvorfra jeg med "*Gelegenheit*" rullede over valpladsen ved *Külm* til badestedet *Töplitz*. (*Teplice*) I gæstgiverstedet "*Den hvide Hest*", hvor jeg indlogerede mig, modtog jeg om aftenen ganske uventet et besøg på mit værelse af den danske rejsende *overkrigskommissær Foss*, der ligeledes agtede sig til Wien. Efter at have beset badene i *Töplitz*, det kongelige slot og de mærkelige borgruiner i *Töplitz* omegn, rejste jeg den følgende dag videre til *Prag*, på hvilken rejse jeg på overfarten over

floden *Moldau* nær var kuldsejlet i en lille jolle, med hvilken jeg blev færget over, idet færgekarlene under overfarten gerådede i strid og slagsmål indbyrdes, og det truede med at vælte båden med alle passagererne. Heldigvis slap vi med skrækken og nåede hen på eftermiddagen den malerisk beliggende stad *Prag*, hvor jeg tog logi i gæstgivergården "*Tre Kroner*".

Efter et ophold på 2 dage i *Prag*, hvor jeg beså *Teinkirken* med *Tyge*

Brahes grav, *Hradcanyslottet* og domkirken, hvor den hellige *Nepomuk* ligger begravet, *Libussas Levy* og flere af byens pragtbygninger og seværdigheder, rejste jeg i to døgn, dag og nat over

Iglau og *Znojma* i Mæhren til *Wien*. Ankommet til keiserstaden ilede jeg straks ud af *Scottenthor* til forstaden *Roseau*, hvor jeg i Porcelængaden traf min ven *Julius Cumann*, der i gensynets glæde fyrsteligt omfavnede mig og efter tysk skik kyssede mig samt førte mig til sit logi, hvor vi siden logerede sammen.

I englænderne *P.M. Fletcher & J. Punchons* store maskinfabrik, hvor min ven arbejdede, tog jeg også arbejde og fortjente omtrent så meget, som jeg behøvede til mine daglige fornødenheder ...

Herefter mangler noget, som må være taget ud af den originale familiebog.

“Jeg rejste” gennem *Vestphalen*, der ikke frembød noget synderligt af interesse, og jeg lod mig derpå indskrive på posten og rejste med denne dag og nat over *Eberfeldt* til *Paderborn*. For at spare på mine rejsekillinger fortsatte jeg imidlertid rejsen herfra til fods over *Bad Pyrmont* og fæstningen *Hameln* til *Hannover*. Her så jeg mig om en dags tid og rejste herfra med en “*Gelegenheit*” gennem den lange og øde *Lüneburger Heide* til byen *Celle*, hvor jeg overnattede og naturligvis så kirken med dronning *Caroline Mathildes* grav.

Den næste dag kom jeg til *Harburg*. På en slags større torvepram med mange mennesker og kreaturer om bord, sejlede jeg herfra over *Elben* til *Hamburg*.

Denne store handelsstad var vel dengang hverken så stor eller så prægtig som nu, men frembød dog ved sit livlige handelsliv og sin

vrimmel af handlende og søfarende fra alle nationer et broget og meget interessant skue. I *Hamburgs* store *Stadttheater* hørte jeg *Meierbeers* store opera *Hugenotterne*, og jeg var om aftenen på *Jungfernstieg* og i *Alsterpavillon*en.

Efter at have gjort en udflugt over *Hamburgerberg* til nabobyen *Altona*, forlod jeg den 18. september *Hamburg* og kørte med en “*Retourvogn*” på en meget slet vej til *Lübeck*. Efter at have beset denne gamle *Hansestad* og dens prægtige domkirke med det kunstige ur og det store kuriøse maleri “*Dødningsedansen*” rejste jeg den følgende dag til *Travemünde* og sejlede derfra med dampskibet *Dronning Marie* tilbage over *Østersøen* til *København*, hvortil jeg ankom den 21. september 1837.

Fortsættes i næste nr.

Første del af “*Døden fra Lübeck*”. Kæmpemaleriet i 9 afsnit malet i *Marienkirche* i *Lübeck* af *Bernt Notke* i 1463. Maleriet blev sammen med kirken totalt ødelagt under 2. Verdenskrig. (Fotografisk gengivelse.)

Foreningsaktiviteter

Onsdag den 19. januar 2005 kl.19.30
Industrimuseet Frederiks Værk
Menighedshjemmet

Oplæg: museumsleder, ph.d. Henrik Harnow

Den 1. oktober 2004 tiltrådte Henrik Harnow som leder af det nye museum, Industrimuseet Frederiks Værk, der fremover administrerer By-museet, Byarkivet og Krudtværksmuseet og varetager det museale ansvar i området. Henrik Harnow vil redegøre for museets planer på både kortere og længere sigt, herunder for museets nye ansvarsområde og for registrering og indsamling af museumsgenstande. Der vil blive vist eksempler fra andre museer i forbindelse med oplægget, hvor der naturligvis vil være mulighed for at stille spørgsmål.

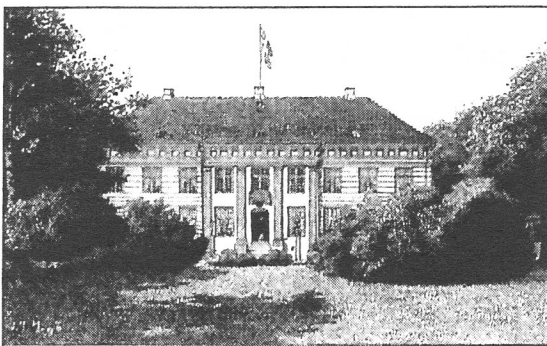
Der løber en rød tråd gennem Frederiksværks historie med hensyn til at skaffe boliger til dem, der har arbejdet i byens industrivirksomheder. De fleste kender Classens bygninger fra 1700-tallet. De tænker måske ikke på, at for Stålvæværket og Frederiksværk var tidsvarende og tilstrækkelige arbejderboliger også et problem, der skulle løses i efterkrigstiden. Industrimuseet Frederiks Værk vil dække såvel den ældre som den nyere industrihistorie, der er historien om industrisamfundet i hele dets bredde, produktionsmiljø, boliger, levevilkår og de mennesker, der levede og arbejdede i området

Onsdag den 16. februar 2005 kl.19.30
Det Classenske Fideicommiss
Menighedshjemmet
Foredrag af lektor Claus Bjørn

Det Classenske Fideikommiss skylder generalmajor J. F. Classen (1725-1792) sin tilblivelse. Trods den militære titel var han storfabrikant og godsejer, men det var gennem den storslåede donation - fideikommisset - at hans navn er blevet fastholdt i erindringen.

Fideikommisset har siden oprettelsen udøvet en bred, gavnlig virksomhed til fordel for det danske samfund. Det har den dag i dag sin adresse på Corselitze på Falster, et af de godser, som Classen erhvervede. Det Classenske Fideikommiss var virksomt som social hjælpe-

foranstaltning, som igangsætter af den første danske landbrugsskole og med understøttelse til en lang række godgørende formål. Foredraget vil tage udgangspunkt i Classens virke og skildre Fideikommissets indsats under skiftende samfundsmæssige vilkår gennem mere end 200 år.

Onsdag den 16. marts 2005 kl. 19.30

Industriens vugge

Menighedshjemmet

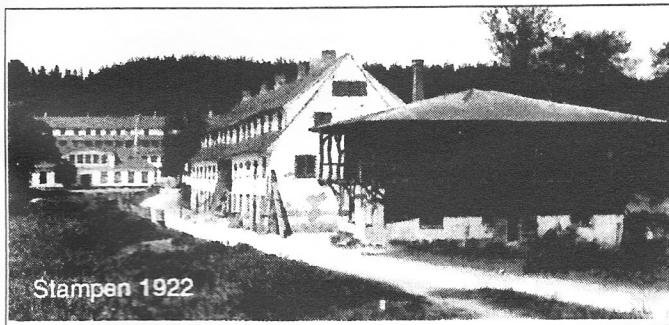
Foredrag af Stadsarkivar Jeppe Tønsberg

Man siger undertiden, at "Christian den Fjerde var fader til den danske industri", og at „den danske industris vugge stod ved Mølleåen“.

Fra midten af 1600-tallet var der industriel produktion på alle de ni møller langs Mølleåen, som gennem de følgende århundreder udgjorde et af de klassiske industridistrikter i Danmark. Her fremstilledes især papir, klæde, krudt og redskaber af kobber og jern. Forskellige produktioner afløste hinanden på de enkelte møller, og f.eks. blev starten på den velkendte knivfabrik i Raadvad i 1758 muliggjort ved, at det hidtidige krudtværk måtte ophøre på grund af konkurrencen fra det nystartede Frederiksværk.

Da den moderne industrialisering satte ind i Danmark i første halvdel af 1800-tallet, lå nogle af Mølleåens værker helt i spidsen for mekaniseringen. Der kom klædefabrik i Brede og papirfabrik på Strandmøllen. Og da en ny industrialiseringsbølge indtraf i 1890'erne og gjorde den nærliggende by Lyngby til industriby, kunne flere af fabrikkerne langs Mølleåen stadig hævde sig i den tekniske udvikling.

Der er stadig industrihistoriske minder at se og besøge langs Mølleåen, og aftenens foredrag, der er illustreret med lysbilleder, vil også komme ind på de aktuelle muligheder for at opleve denne side af Mølleåens natur og kultur.

Frederiksværkegnens Historiske Forening

KONTINGENT

Personligt medlsk.: 100 kr.
Husstandsmedlsk.: 150 kr.
Firma og institut.: 500 kr.
- under 6 ansatte: 250 kr.

Husk at indbetale kontingent for 2005 på vedlagte indbetalingskort snarest. Medlemmernes kontingent er betingelsen for, at vi kan opretholde foreningens høje aktivitetsniveau m.h.t. foredrag, ekskursioner, byvandring etc., samt udarbejdelse og udsendelse af medlemsbladet "Prøven" 4 gange årligt.

NB! Hjælp med at hverve nye medlemmer. Prøv din nabo.

Har du spørgsmål til foreningen og dens arbejde
Ring til Vibeke Agnild tlf: 47 72 14 66 eller
send en mail til Christina Ax på fhf@mailme.dk

Museer i omegnen

**Bymuseet
og Krudtværksmuseet**
Vinterlukket.

Frederiksværk Brandmuseum
Lørdag kl. 11-13
– eller efter aftale

**Hundested
Lokalhistoriske Arkiv**
Nørregade 7
Tlf. 47 98 10 10

Åbent ma. 10⁰⁰-12⁰⁰, ons. 16³⁰-17³⁰

Knud Rasmussens Hus
Vinterlukket

Disse virksomheder støtter Historisk Forening

<i>Fr.værk Folkebibliotek Torvet 41. 3300 Frederiksværk Tlf. 47 78 41 00</i>	<i>Nordea Bank Frederiksværk Torvet 37. 3300 Frederiksværk tlf. 47 72 24 11</i>	<i>Det Classenske Fideicommis. Tromnæs Allee 4800 Nykøbing F.</i>
<i>Danske Bank. Nørregade 6. 3300 Frederiksværk. Tlf. 47 76 70 00.</i>	<i>Knudsen Kilen A/S. Industrivej 21. 3300 Frederiksværk Tlf. 47 76 01 01</i>	